

Тарас Ткачук,
кандидат історичних наук
завідувач відділу археології
Національного заповідника «Давній Галич»

МАЛЬОВАНИЙ ПОСУД ПОСЕЛЕННЯ ЖВАНЕЦЬ І ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВІДНОСНОГО ДАТУВАННЯ БРИНЗЕНСЬКОЇ ГРУПИ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЕТАПУ С ІІ

У статті розглядається мальований посуд поселення бринзенської групи трипільської культури етапу С ІІ Жванець з досліджень Т. Мовші, який зберігається у Національному музеї історії України (м. Київ). На основі аналізу мальованої орнаментики, пропонується виділення проміжної ланки між бринзенськими і гординештськими пам'ятками. Типологія мисок дозволяє переглянути хронологію поселення Новомалин - Подобанки.

Ключові слова: трипільська культура, кераміка, орнаментация, хронологія.

Пам'ятки бринзенського типу трипільської культури на території сучасної республіки Молдови і України відомі досить давно. Деякі із них розкопані широкими площами, наприклад Бринзени ІІІ і Костешти ІV (Маркевич, 1981, с. 33–42; 42–45). Визначена територія їх концентрації та синхронізація з іншими локальними групами Трипілля та іншими культурами, запропонована типологія кераміки (Дергачев, 1980, с. 111–119; с. 187, 189; Титов, Маркевич, 1974, с. 150–164; Ткачук, 2005, р. 90–93). Вони розташовані за відносною хронологією на початок етапу С ІІ (Маркевич 1981, с. 67; Дергачев, 1980, с. 192). Радіокарбонне датування дозволяє розташувати їх у часі між 3 700/3 600 – 3 400/3300 рр. до н.е. (Videiko, 1999, р. 40; Rybicka, 2019–2020, р. 93). До пам'яток цього типу належить поселення Жванець (Мовша, 1970, с. 84–93).

Не зважаючи на це, матеріали цих поселень досі не опубліковані, що перешкоджає більш глибокому дослідженню культурних процесів, які відбувалися в той час.

Методи. В роботі використовувалися традиційні типологічний, статистичний і стилістичний методи дослідження кераміки.

Аналіз. Нами опрацьований мальований посуд з поселення Жванець. Воно досліджувалося експедиціями під керівництвом Т. Мовші з 1961 по 1978 рр. Колекція зберігається у Національному музеї історії України. Більшість кераміки знайдена у техногенних зсувах довкола Щовба і Лисої Гори. Менша частина кераміки у колекції знайдена біля гончарних печей (Мовша, 1971, с. 228–234), що дозволяє віднести їх до різних локальних груп Трипілля (Ткачук, 2024, с. 5–8).

У колекції містяться фрагменти 153 зрізано-сферичних мисок розмальованих з двох сторін. Зовні цих мисок намальовані великі фестони (26 екз., рис. 1–2: 1–3), фестони у метопах (20 екз., рис. 2: 5–16), фестони і великі вертикальні овали (82 екз., рис. 3–5; рис. 6: 1–4). В їх серединях переважно розташовували хрестоподібні композиції. Між променями хрестів зображували дуги. В серединях ділянок, утворених цими дугами, малювали різні знаки (Ткачук, 2005, с. 369–372, 381–382). В серединях 19 зрізано-сферичних мисок зображені хрестоподібно розташовані великі овали. Маємо всього 5 зрізано-конічних мисок, які також розмальовані великими хрестоподібно розташованими овалами (рис. 6: 5–8). Чотири миски мали S-подібні профілі. Середини двох з них були розмальовані хрестоподібно розташованими овалами (рис. 6: 9–13).

Серед столової мальованої кераміки Жванця містяться фрагменти 78 посудин з високими шийками і плавно відігнутими назовні короткими вінцями (рис. 7–8; 9: 7–12). Часто під основами шийок розташовували малі округлі наліплення. На шийках і округлих тулубах малювали великі вертикальні овали, з'єднані діагональними тангентами. В цих овалах зображували різні знаки (Ткачук, 2005, с. 375, 378).

У колекції столового мальованого посуду містяться фрагменти 96 великих округлих посудин з високими плавно відігнутими назовні вінцями (рис. 9: 13–27; рис. 10–11; рис. 12: 1–24). На найбільших розширеннях тулубів шести таких посудин розташовані малі овальні наліплення. Цей посуд найчастіше розмальовували великими овалами, з'єднаними тангентами. В серединях цих овалів часто малювали різні знаки (Ткачук Т, 2005, с. 375, 378). Часто орнаментальні пояси розташовували у два яруси.

Фрагменти 28 округлотилих посудин з ручками на найбільших розширеннях тулубів і високими плавно відігнутими назовні вінцями розмальовані схемою «совиний лик» (рис. 12: 25–32; рис. 3:1–15). Ця схема розпису в культурі Трипілля-Кукутень існувала досить довго. Її початки сягають орнаментики етапу Трипілля В I – Кукутень А. Часто вони траплялися на округлотилому посуді етапу Трипілля В II. Їх часто можна побачити на посуді етапу Трипілля С I – Кукутень В.

В колекції присутні п'ять фрагментів покришок грушоподібних посудин (рис. 13: 16–18). Самих грушоподібних посудин не виявлено.

Серед мальованого посуду містяться також фрагменти 17 горщиків. Вони орнаментовані зовні вертикальними овалами, частіше фестонами або фестонами у метопах (рис. 14).

Дискусія. Кількісна перевага зрізано-сферичних мисок над зрізано-конічними мисками важлива хронологічна ознака бринзенської групи. Це дозволяє висловити сумніви щодо повної належності волинського поселення Новомалин-Подобанки до бринзенської групи (Вертелецкий, 2016, с. 69). На нашу думку, велика кількість зрізано-конічних мисок на поселенні Новомалин-Подобанка та їх орнаментика дозволяє віднести це поселення до ранішої бадражської групи, точніше до переходу між часом існування бадражської і бринзенської груп. На це вказує навіть одна з радіовуглецевих дат, опублікованих дослідниками цього поселення (Król, Rybicka, 2016, s. 120, tab. 1).

Ще однією хронологічною ознакою для бринзенської групи є, на нашу думку, хвилясті лінії, зображені поверх орнаментальних елементів мисок, посудин з високими горловинами, посуду з плавно відігнутими назовні вінцями, горщиків (рис. 15 – 17). Беручи до уваги, що такі знаки (хвилясті лінії) домінують на розписах пізніших гординештсько-касперівських пам'яток (Ткачук, 2005, с. 416), в тому числі пізнього (гординештсько-касперівського) шару Жванця (Ткачук, 2023, с. 160–162), вважаємо, що посуд з такими елементами відноситься до перехідного часу від бринзенської до гординештсько-касперівської груп. Цей час, можливо, синхронний з поселеннями Бринзени IX і Вихватинським могильником, де посуд з хвилястими лініями домінує серед мальованого посуду (рис. 18).

До орнаментальних елементів, які часто трапляються на мальованому посуді гординештсько-касперівської групи належать чорні трикутники, з'єднані вершинами. Такі зображення в поєднанні з типовими для бринзенської групи великими вертикальними овалами є на фрагментах двох округлотилих посудинах з жванецької колекції (рис. 13: 19–20), що також вказує на пізньобринзенський час частини матеріалів Жванця.

Висновки. Дослідження керамічного комплексу поселення бринзенської групи Жванець дозволяє виділити два горизонти. Кераміка першого горизонту відноситься до другої (класичної) фази бринзенської групи. Другий горизонт з керамікою з «хвилячками» відноситься до третьої фази розвитку групи. Це свідчить про двохшаровість бринзенського поселення або про довге його існування – від класичної до пізньої фаз бринзенської групи (рис. 19). Слід зазначити, що без повних публікацій великих керамічних колекцій з Бринзен III і Костешт IV наші висновки попередні.

ЛІТЕРАТУРА

- Вертелецкий, Д. 2016. Кераміка поселення Новомалин-Подобанка. In: Diaczenko, A., Król, D., Kyrylenko, A. et al. (eds.). *Nowomalin – Podobanka I Kurgany – Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu*. Rzeszów, p. 35-69.
- Дергачев, В. А. 1980. *Пам'ятники Позднего Триполья*. Кишинев. Штиинца.
- Мовша, Т. Г. 1970. Позднетрипольское поселение в с. Жванец (по раскопкам 1961 г). *Краткие сообщения Института археологии*, 123, Москва: «Наука», с. 84-93.
- Мовша, Т. Г. 1971. Гончарный центр трипольской культуры на Днестре. *Советская археология*, 3, с. 228-234.
- Маркевич, В. И. 1981. *Позднетрипольские племена Северной Молдавии*. Кишинев. Штиинца.
- Ткачук, Т. 2005. *Знакові системи трипільсько-кукутеньської культурно-історичної спільності (мальований посуд етапів В II – С II III)*. Вінниця: «Нова книга».
- Ткачук, Т. 2023. Мальований посуд касперівсько-гординештської групи трипільської групи. *Археологія Буковини: здобутки і перспективи. Тези доповідей VII міжнародного наукового семінару*. Чернівці, с. 160-162.

- Ткачук, Т. 2024. Нові дослідження старих матеріалів: відносно датування керамічних печей багатопарового поселення Жванець. *Археологія і фортифікація*, 1, Кам'янець-Подільський, с. 5-8.
- Титов, В. С., Маркевич, В. И. 1974. Новые данные о западных связях позднего Триполья. *Советская археология*, 3, с. 150-164.
- Król, D., Rybicka, M. 2016. Krytyka datowań radiowęglowych In: Diaczenko, A., Król, D., Kyrylenko, A. et al. (eds.). *Nowomalin – Podobanka I Kurgany – Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu*. Rzeszów, p. 119-123.
- Rybicka, M., Sirbu, G., Król, D., Bichbaev, V. 2019–2020. New radiocarbon dates for stage C II Tripolye culture, Northern Moldova. *Baltic – Pontic studies*, 24, Poznań, p. 87-103.
- Tkachuk, T. 2005. Chronological phases of the Koshylivtsy group of the Tripolye culture. *Sprawozdania archeologiczne*, 57, p. 87-119.
- Videiko, M. Y. 1999. Radiocarbon dating chronology of the Late Tripolye culture. *Baltic-Pontic studies*, 7, Poznań, p. 34-71.
-

Taras Tkachuk,
PhD, Head of the Department of Archaeology,
National Reserve "Ancient Halych"

PAINTED POTTERY FROM THE ZHVANETS SETTLEMENT AND SOME PROBLEMS OF THE BRÎNZENI GROUP RELATIVE DATING OF THE C II STAGE TRYPILLIA CULTURE

The article examines the painted pottery of the site of the Brînzeni group of the Trypillia culture of C II stage Zhvanets from the researches of T. Movsha, which is hold in the National Museum of the History of Ukraine (Kyiv). Based on the analysis of painted ornamentation, is proposed link between the Brînzeni and Gordinești groups. The typology of bowls allows you to review the chronology of the settlement of Novomalin-Podobanka.

Keywords: Trypillia culture, ceramics, ornamentation, chronology.

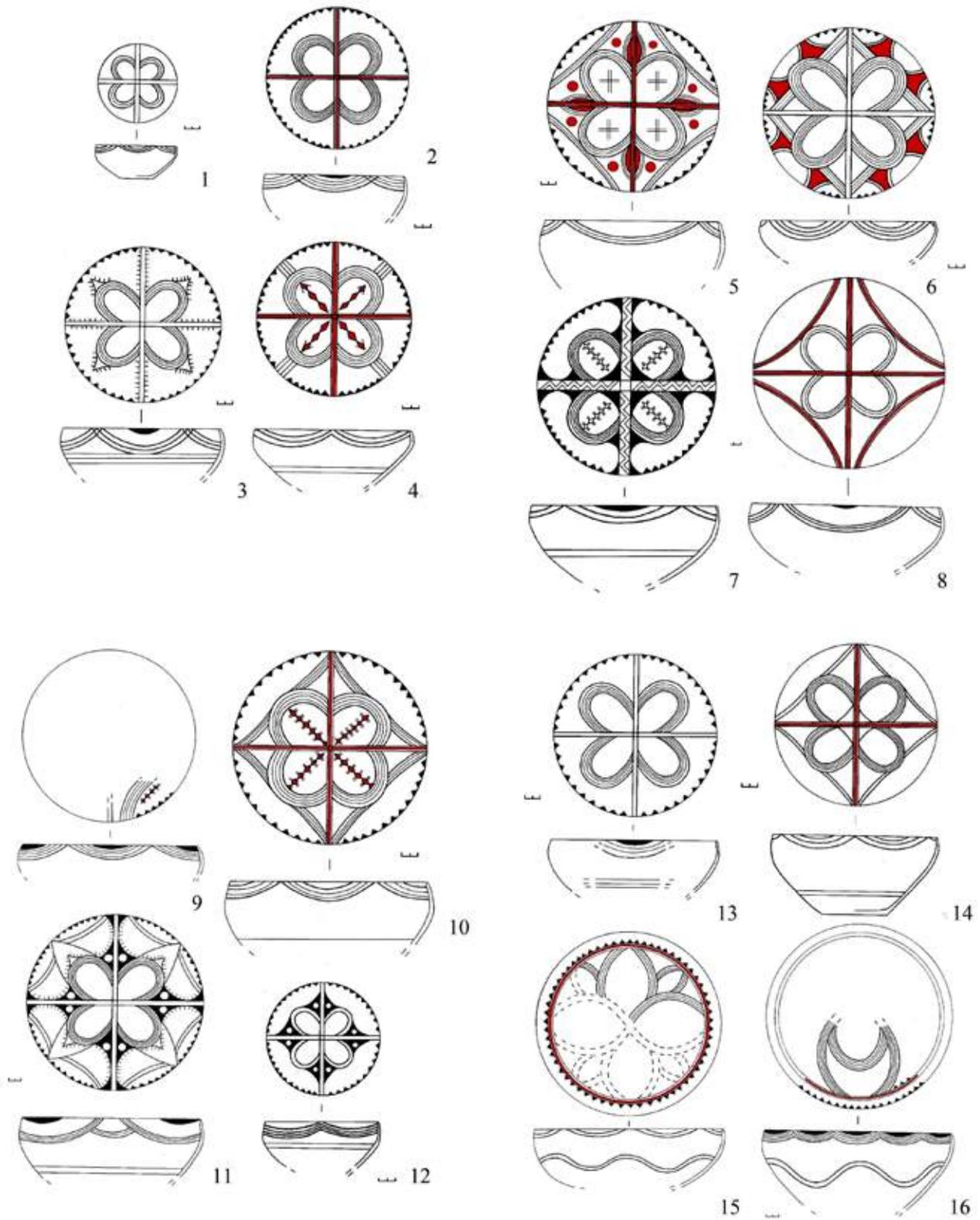


Рис. 1. 1-16. Зрізано-сферичні миски з фестонами зовні

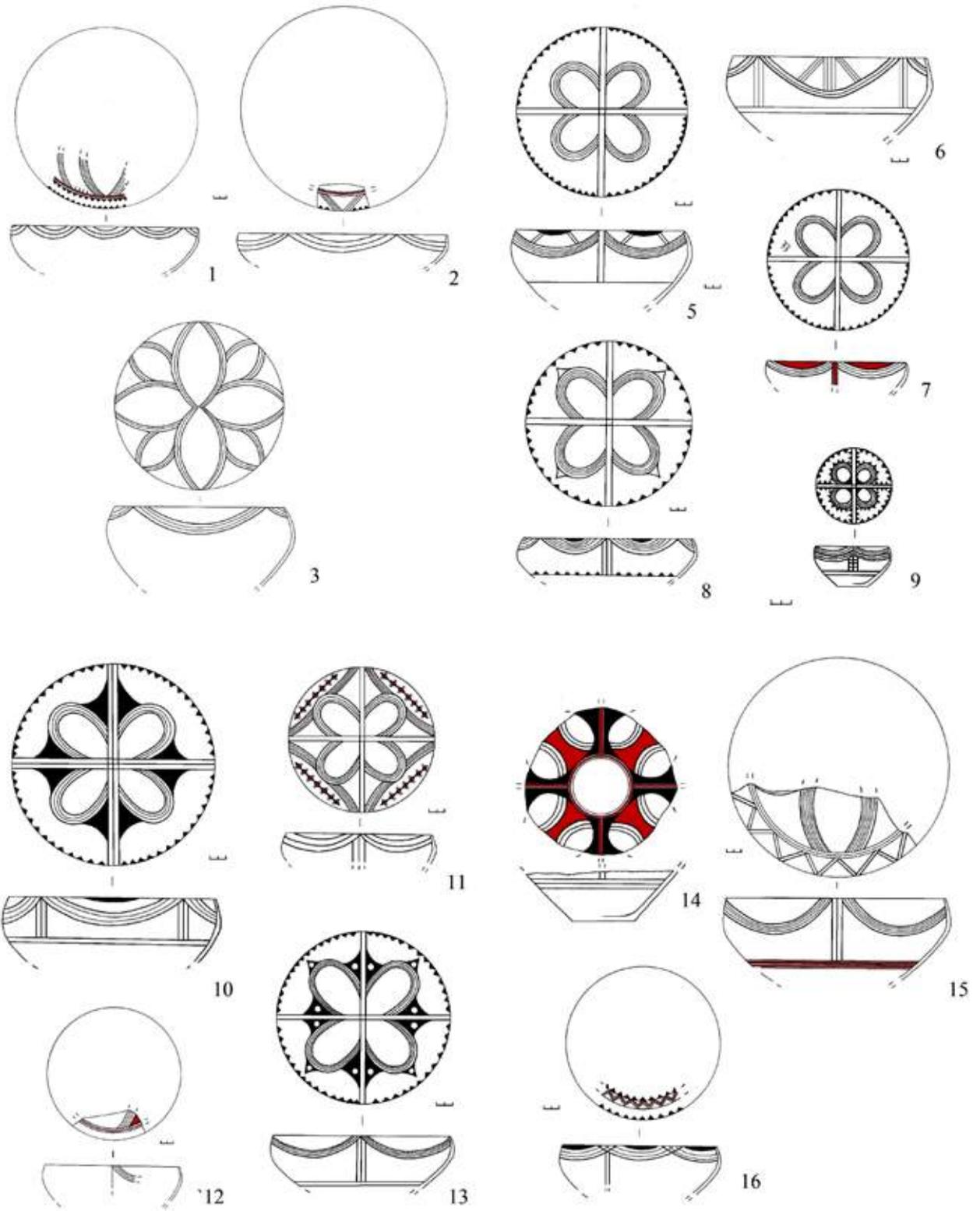


Рис. 2. 1-3. Зрізано-сферичні миски з фестонами зовні.
5-16. Зрізано-сферичні миски з фестонами у метопах зовні

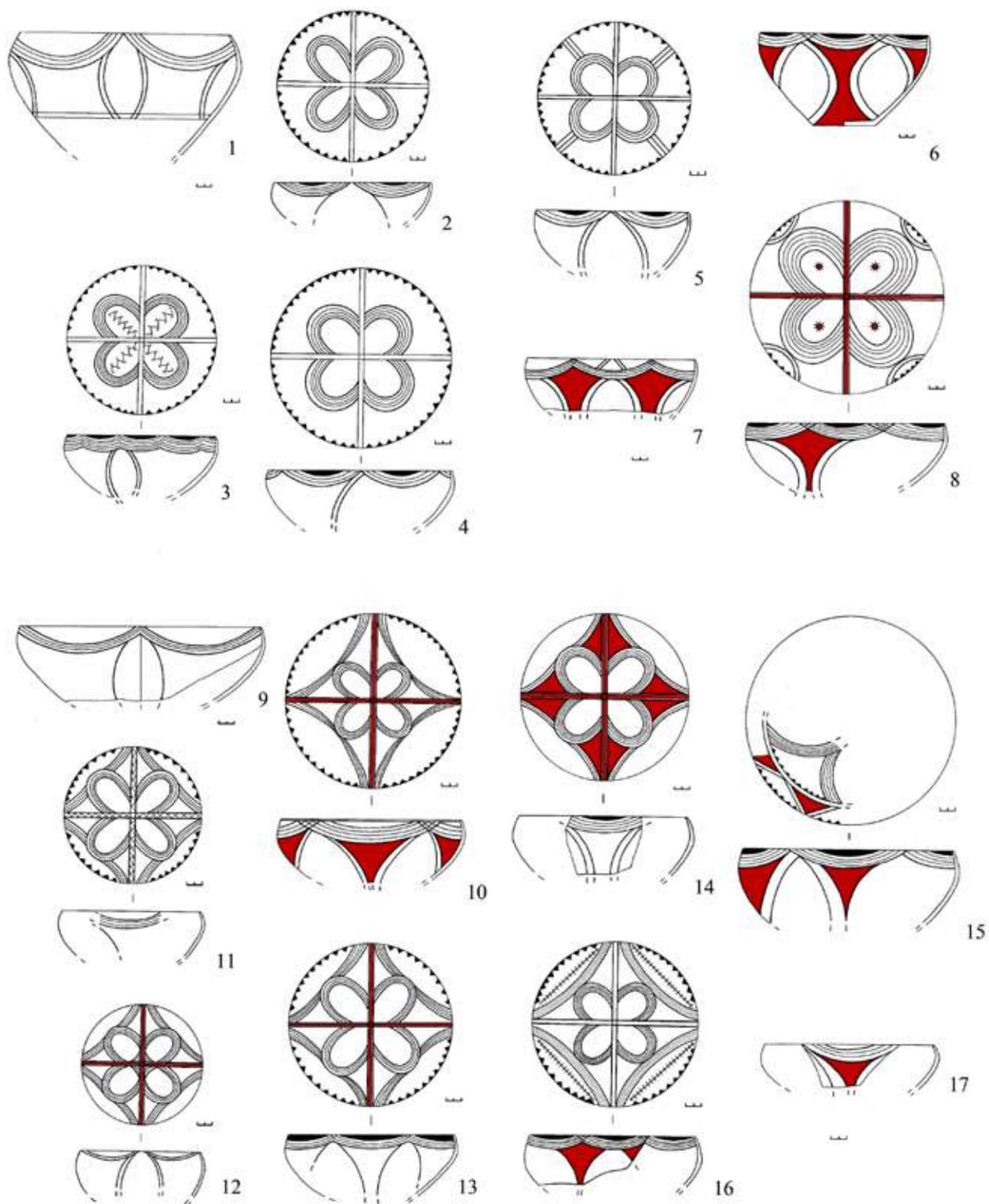


Рис. 3. 1-16. Зрізано-сферичні миски з фестонами і лінзоподібними овалами зовні

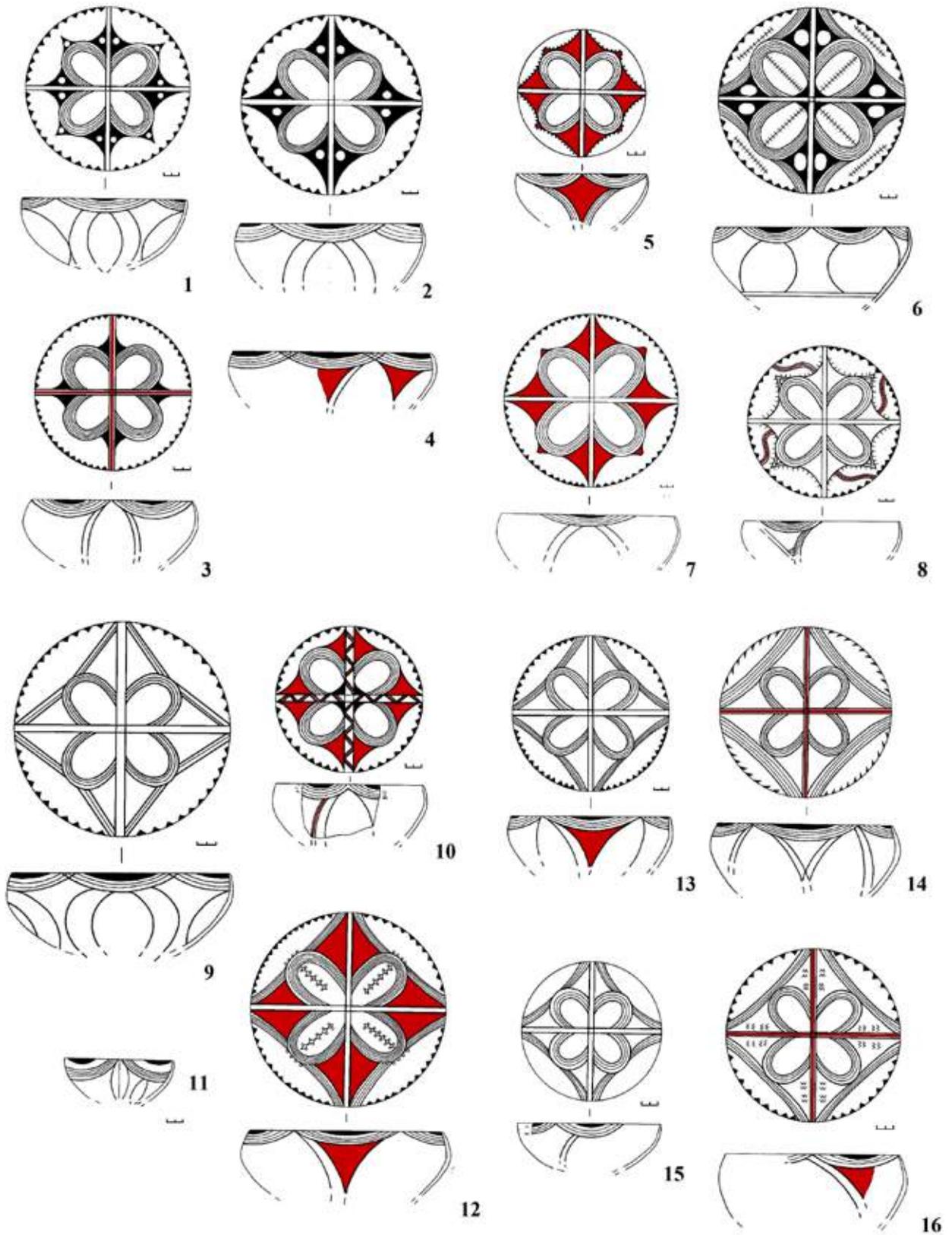


Рис. 4. 1-16. Зрізано-сферичні миски з фестонами і лінзоподібними овалами зовні

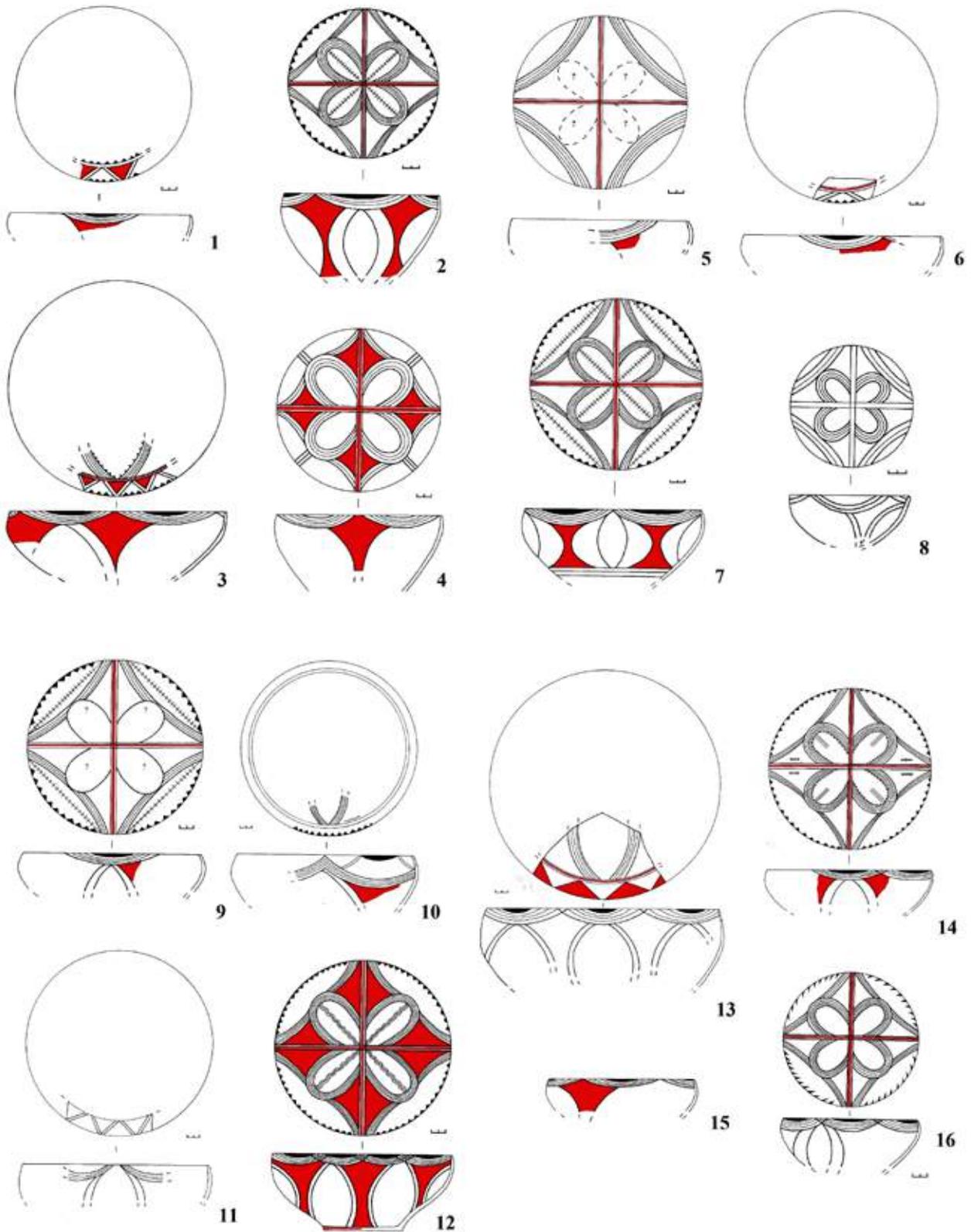


Рис. 5. 1–16. Зрізано-сферичні миски з фестонами і лінзоподібними овалами зовні

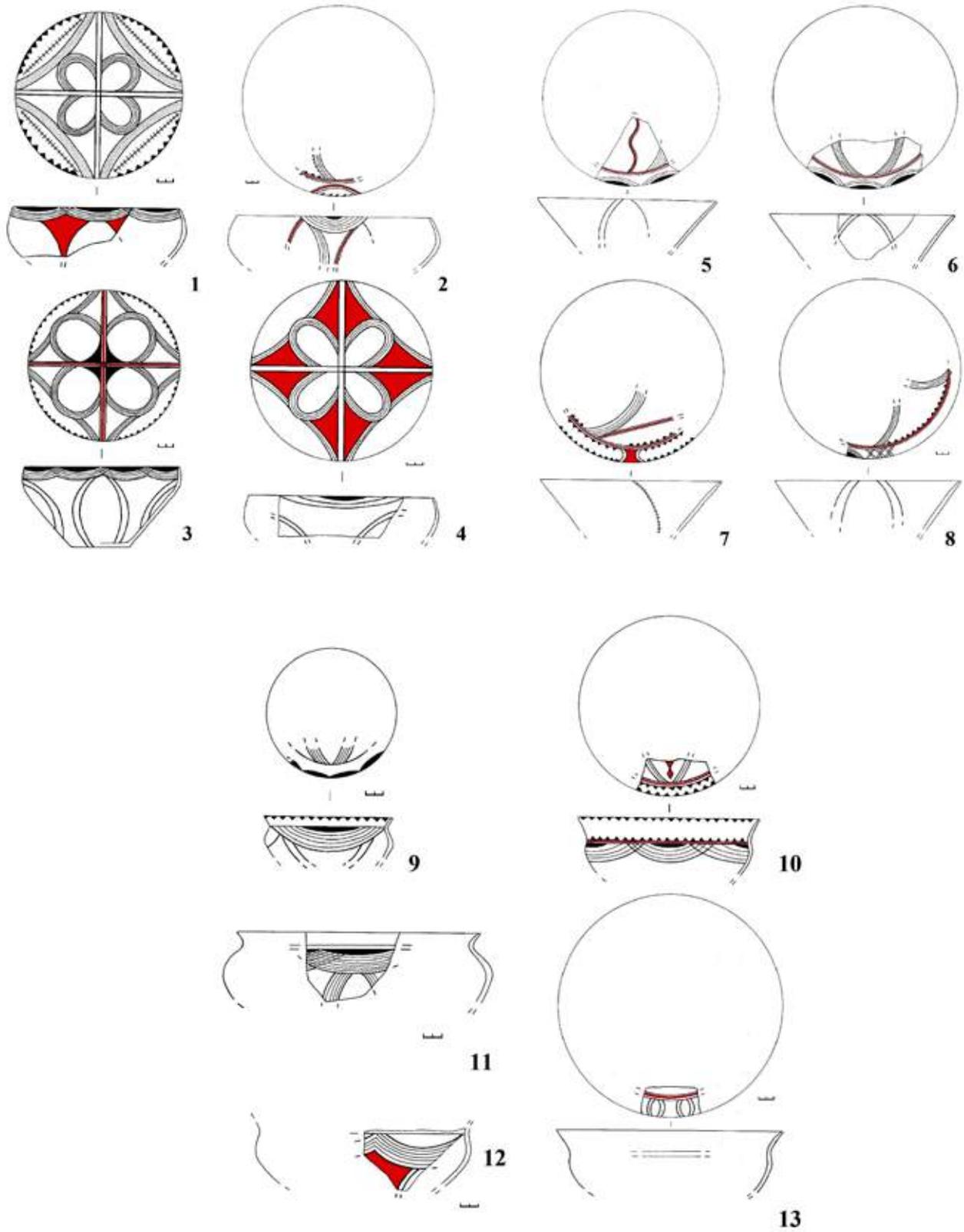


Рис. 6. 1-4. Зрізано-сферичні миски з фестонами і лінзоподібними овалами зовні.
5-8. Зрізано – конічні миски. 9-13. Миски з S-подібним профілем

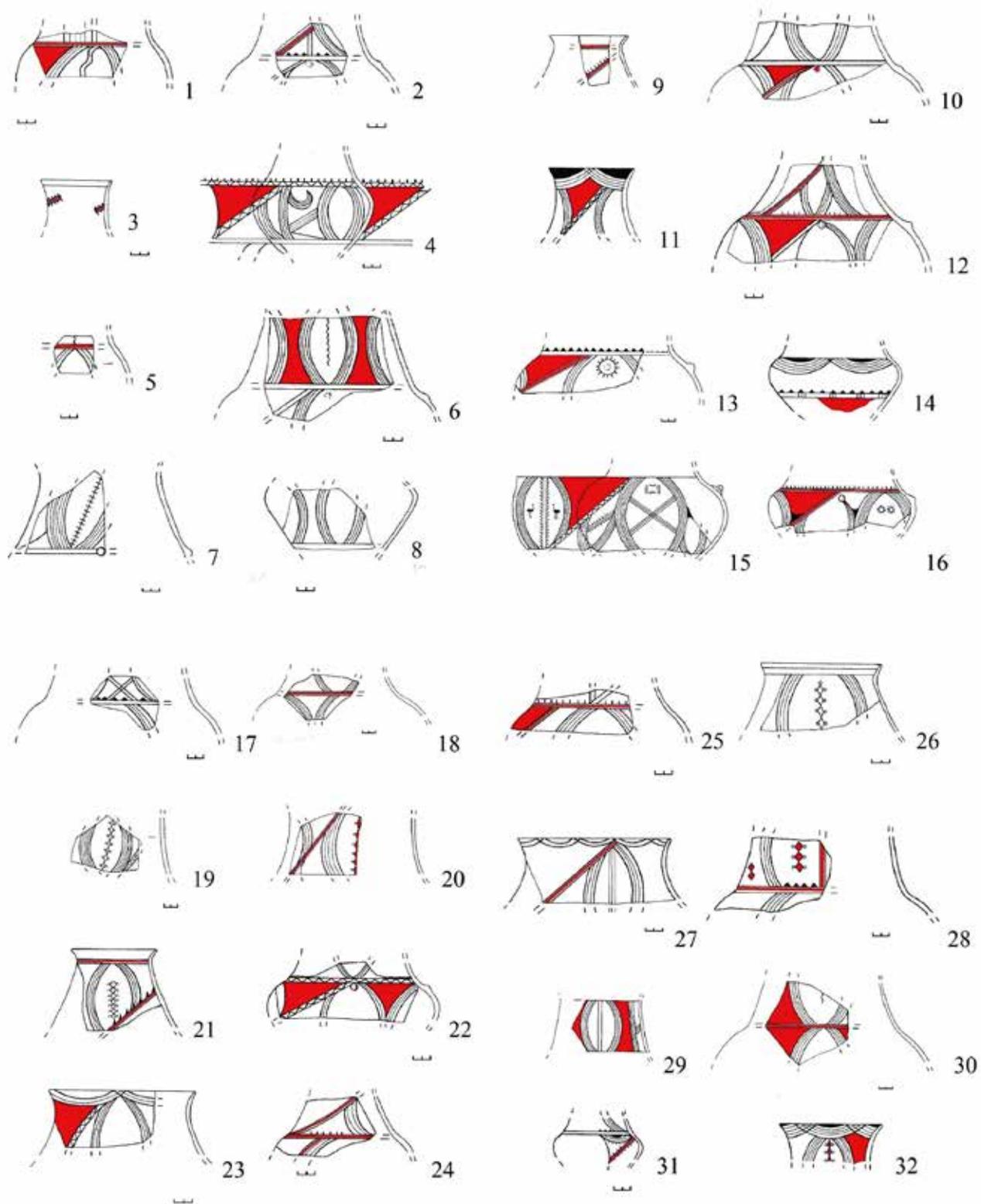


Рис. 7. 1–32. Фрагменти посудин з високими горловинами

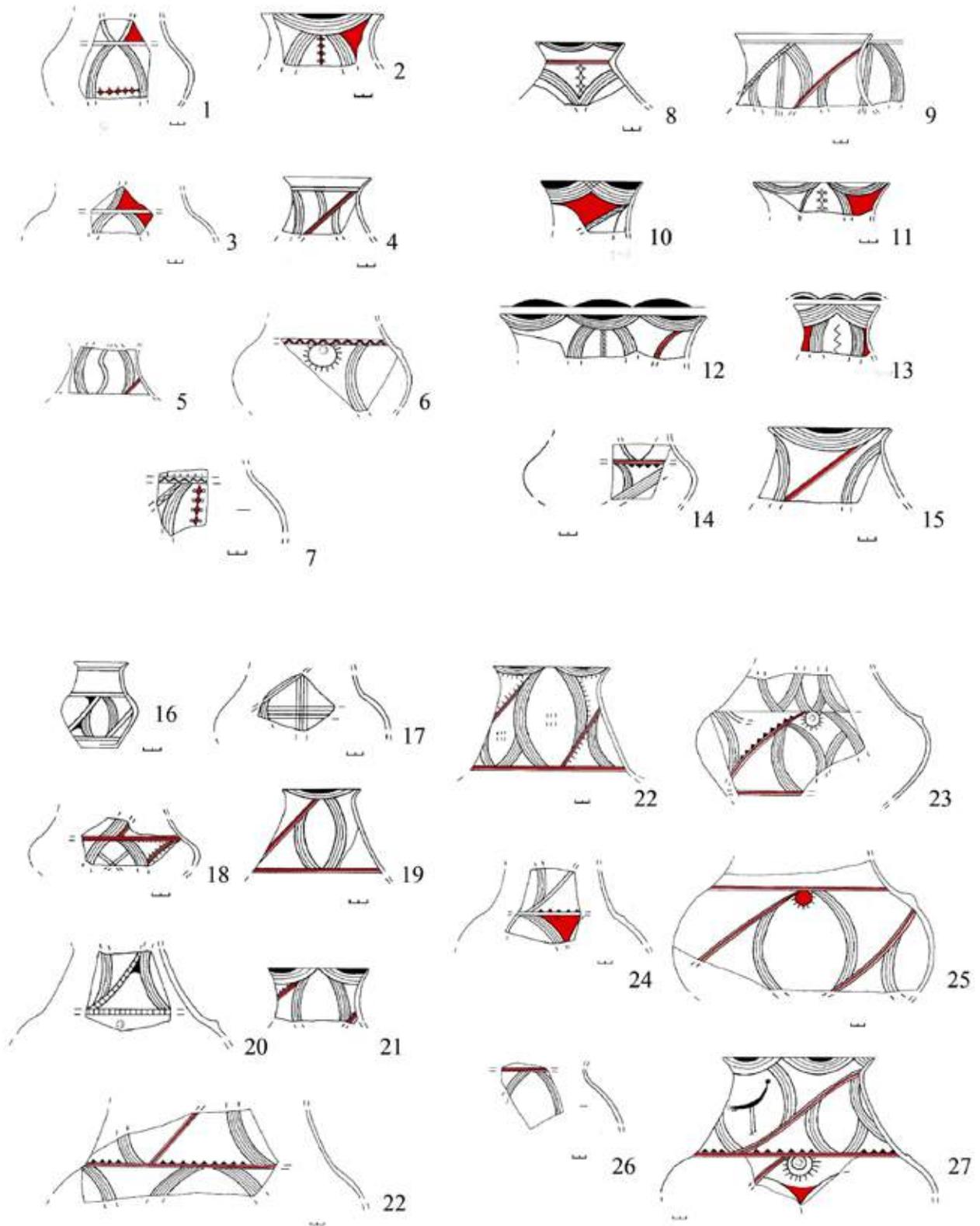


Рис. 8. 1–27. Фрагменти посудин з високими горловинами

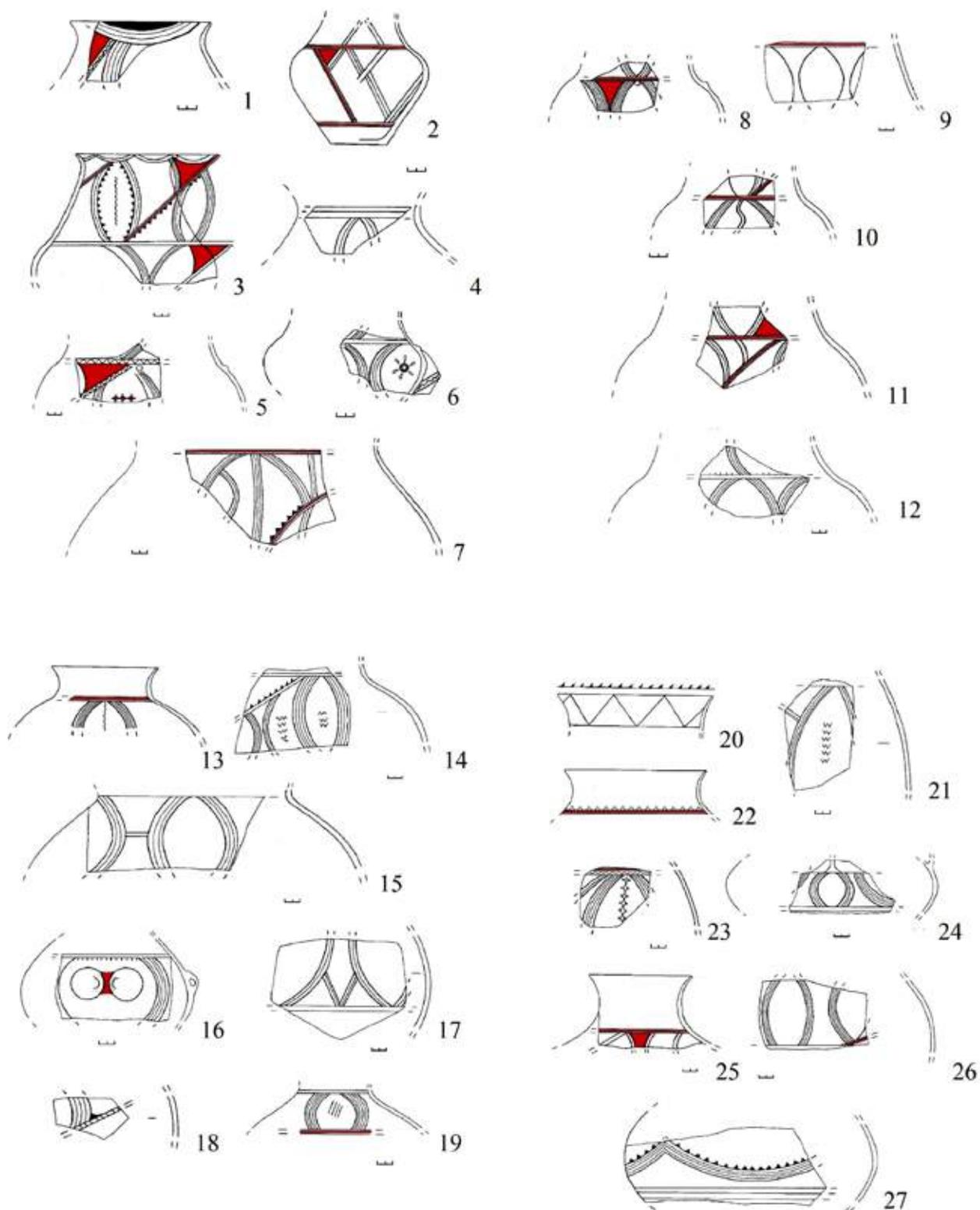


Рис. 9. 1–12. Фрагменти посудин з високими горловинами.
 13–27. Фрагменти округлої посуду з високими плавно відігнутими назовні вінцями

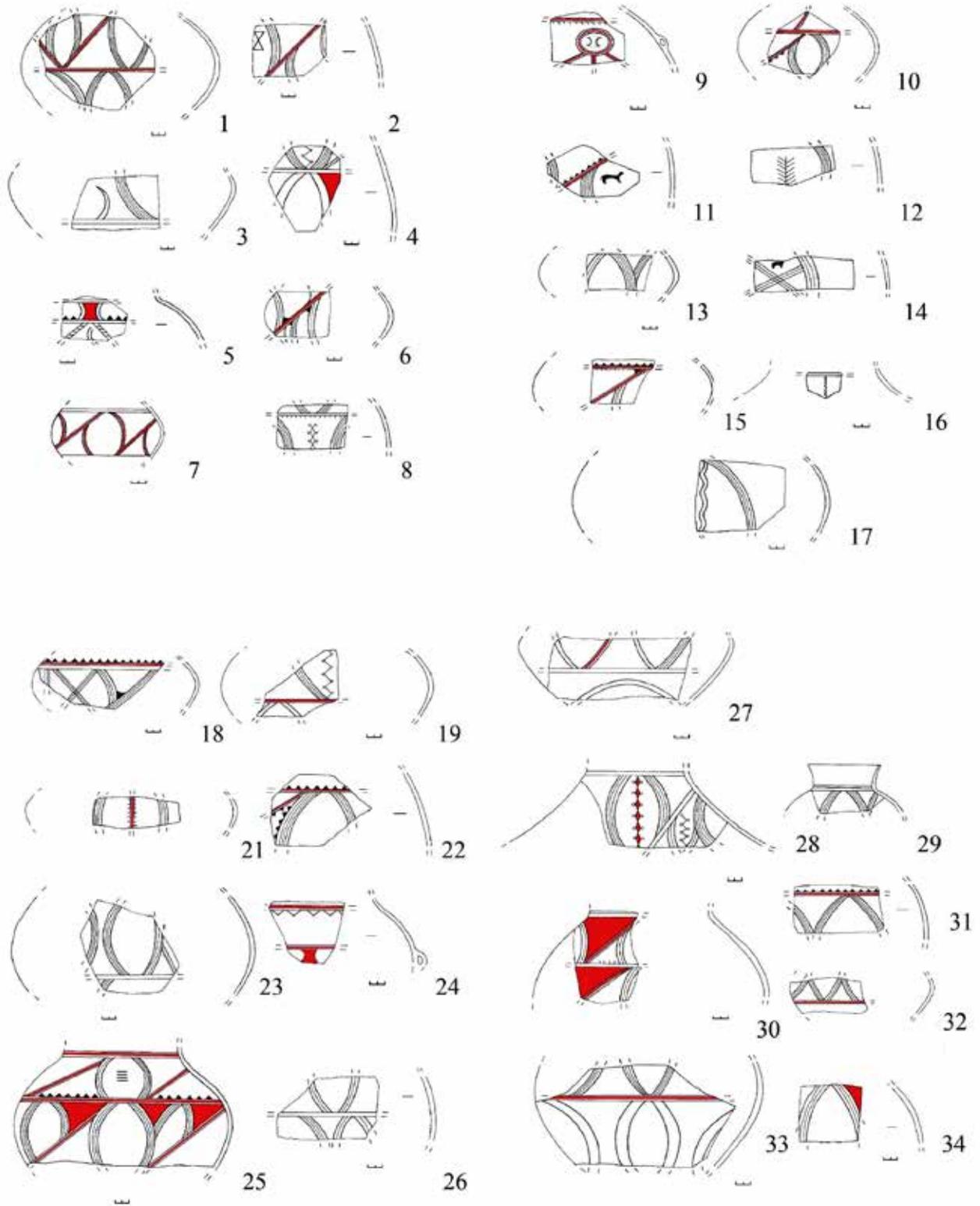


Рис. 10. 1-34. Фрагменти округлого посуду з високими плавно відігнутими назовні вінцями

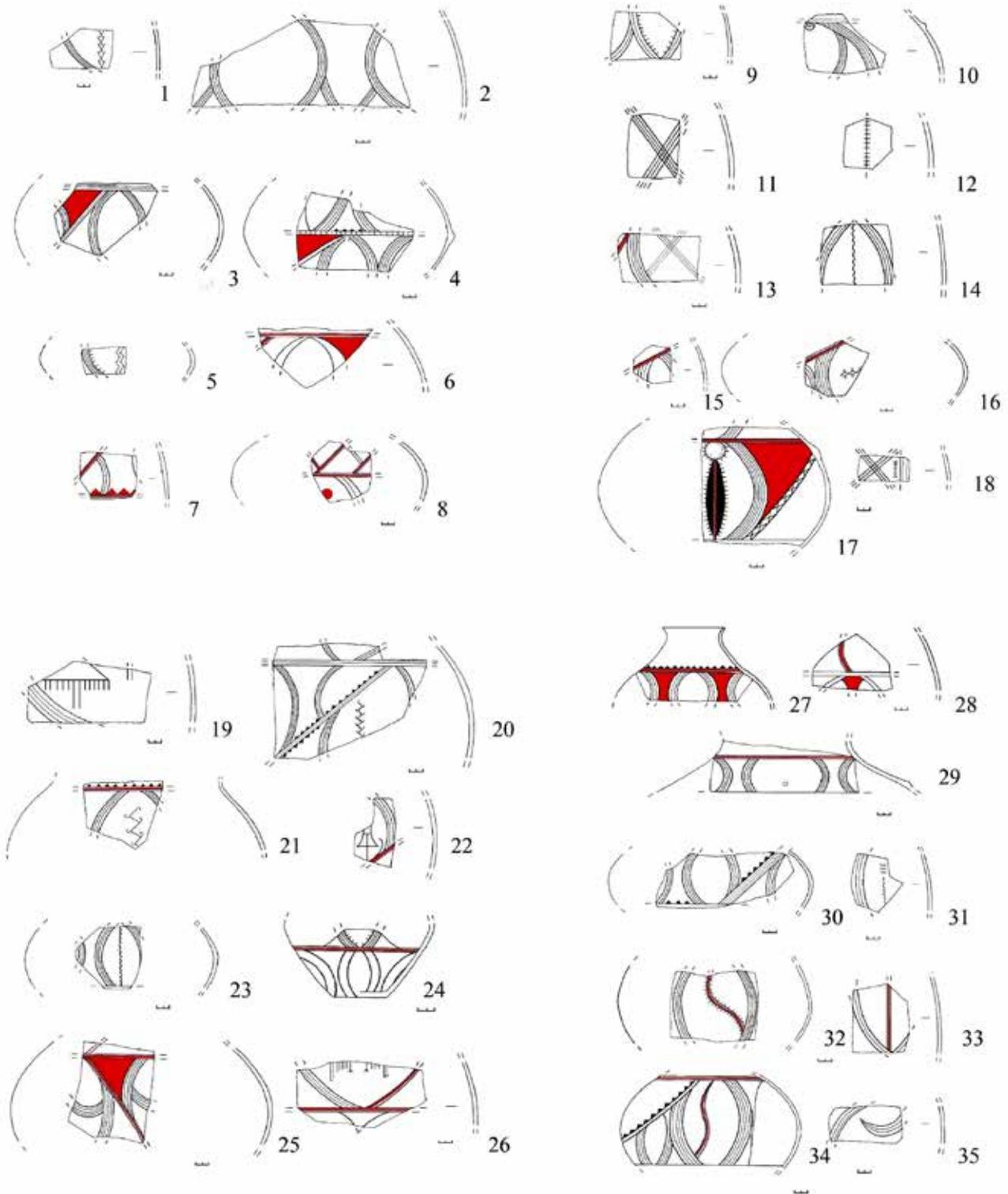


Рис. 11. 1–35. Фрагменти округлого посуду з високими плавно відігнутими назовні вінцями

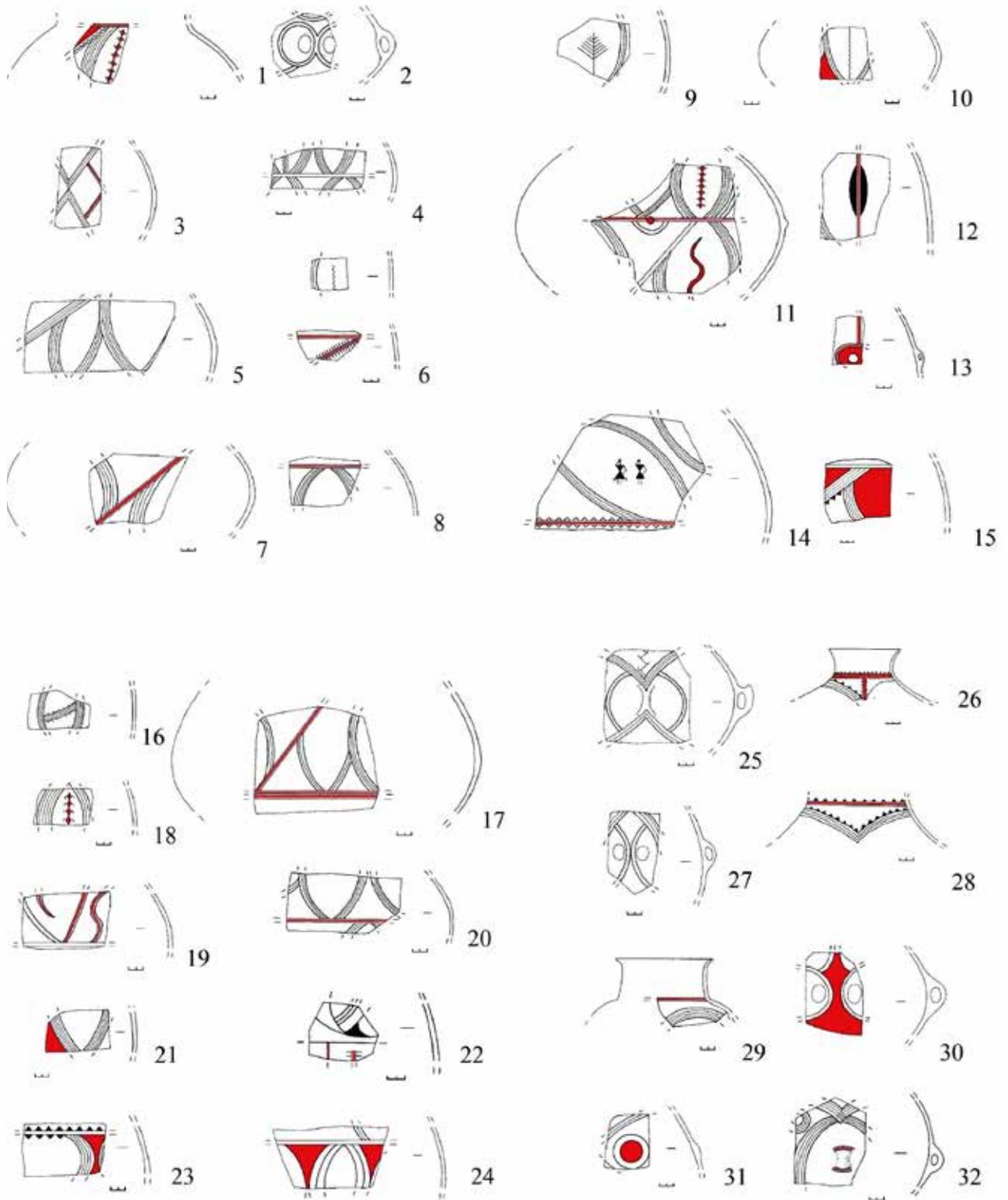


Рис. 12. 1–24. Фрагменти округлого посуду з високими плавно відігнутими назовні вінцями.
25–32. Фрагменти округлого посуду з ручками орнаментованими схемою «совиний лик»

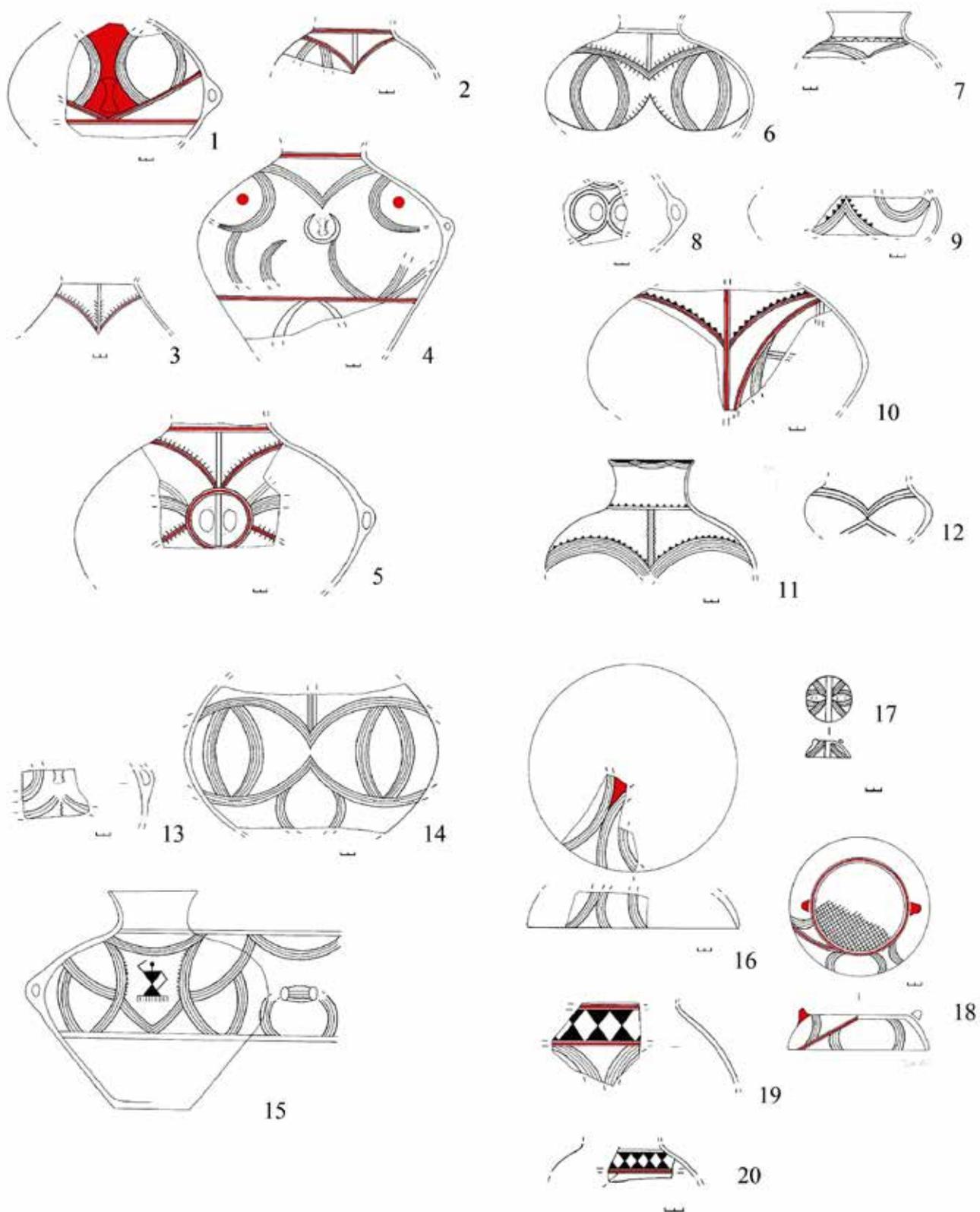


Рис. 13. 1-15. Фрагменти округлілого посуду з ручками орнаментованими схемою «свиний лик». 16-18 – фрагменти покришок грушоподібного посуду

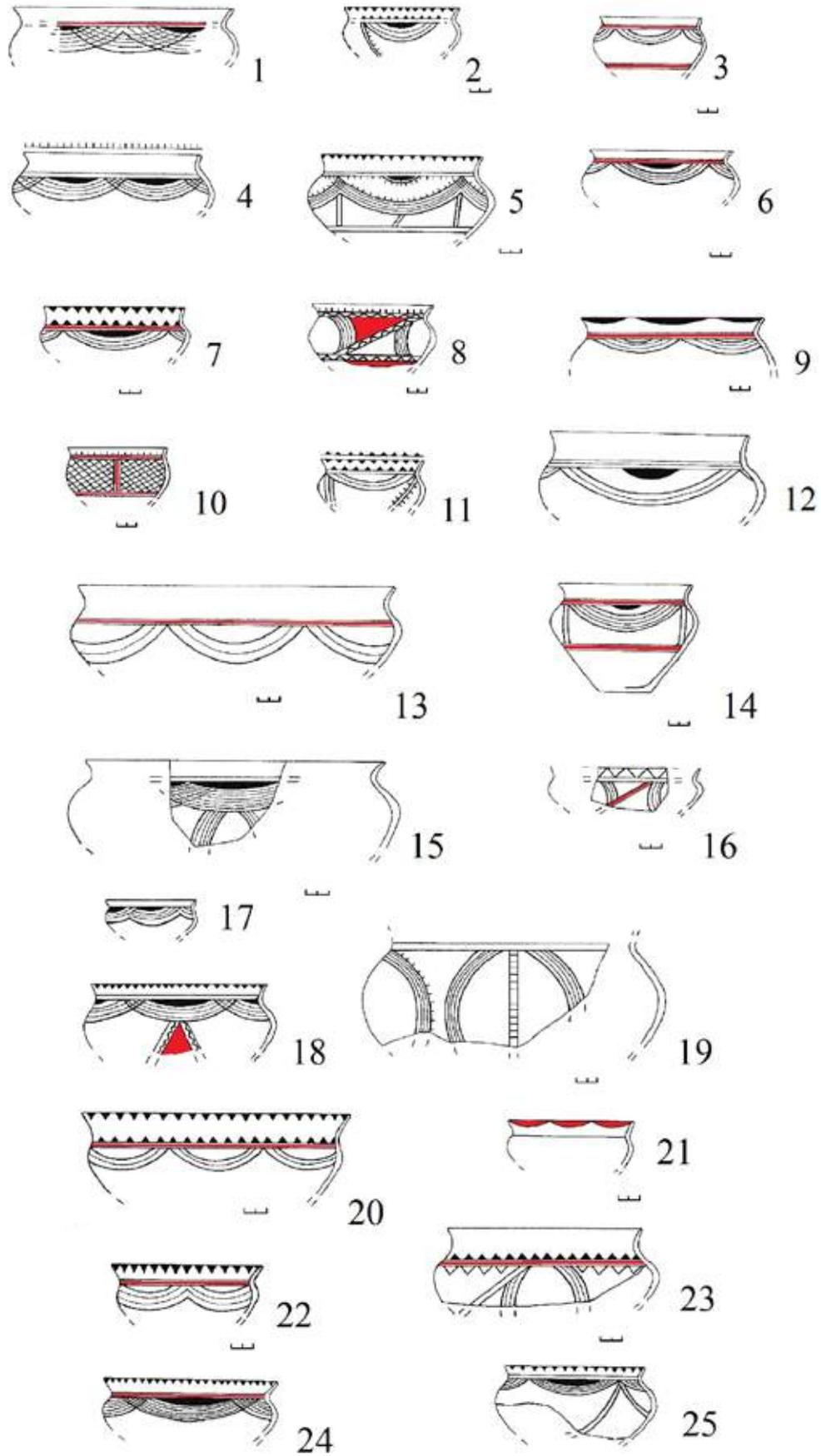


Рис. 14. Фрагменти горщиків

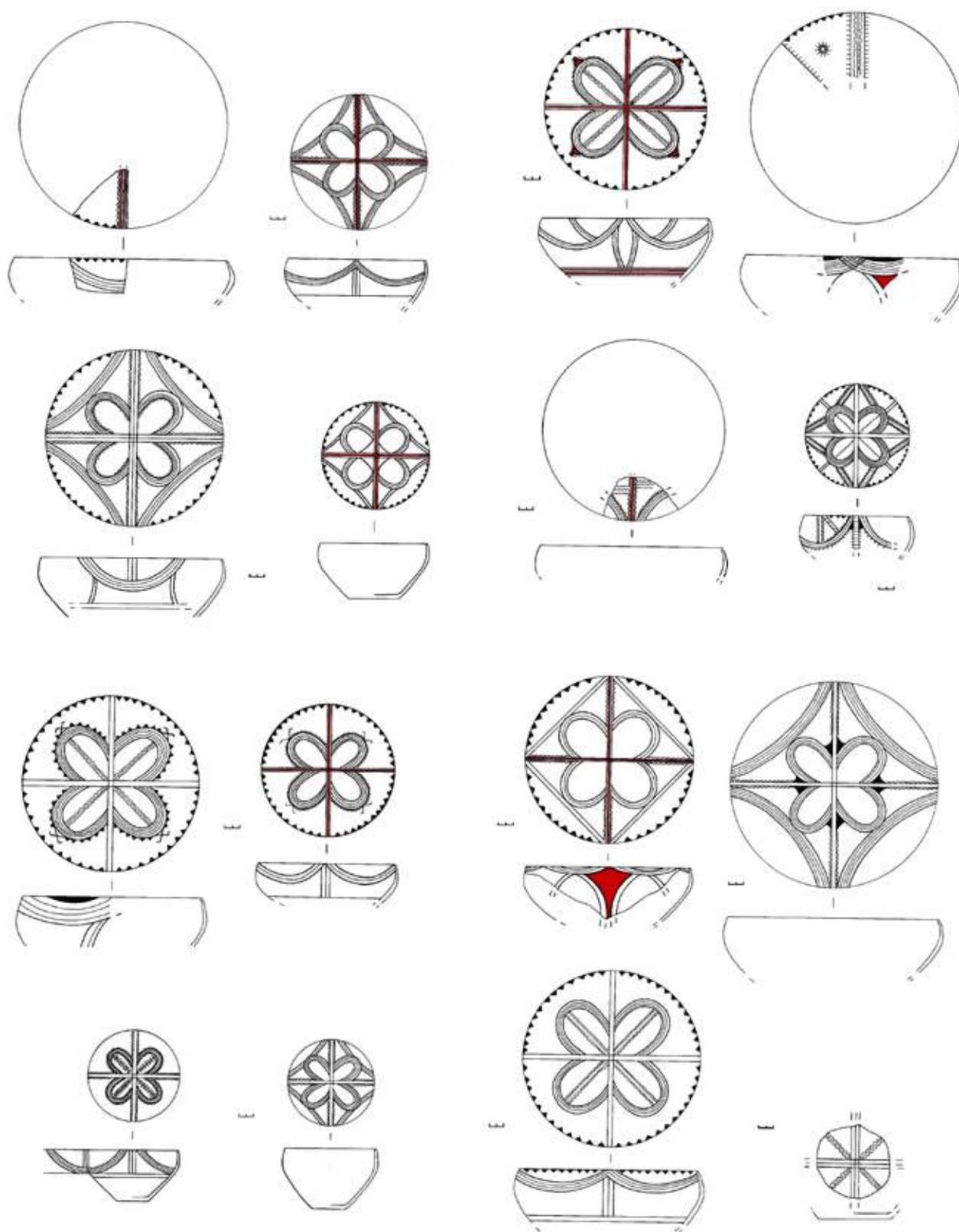


Рис. 15. Фрагменти зрізано-сферичних мисок з «хвильками»

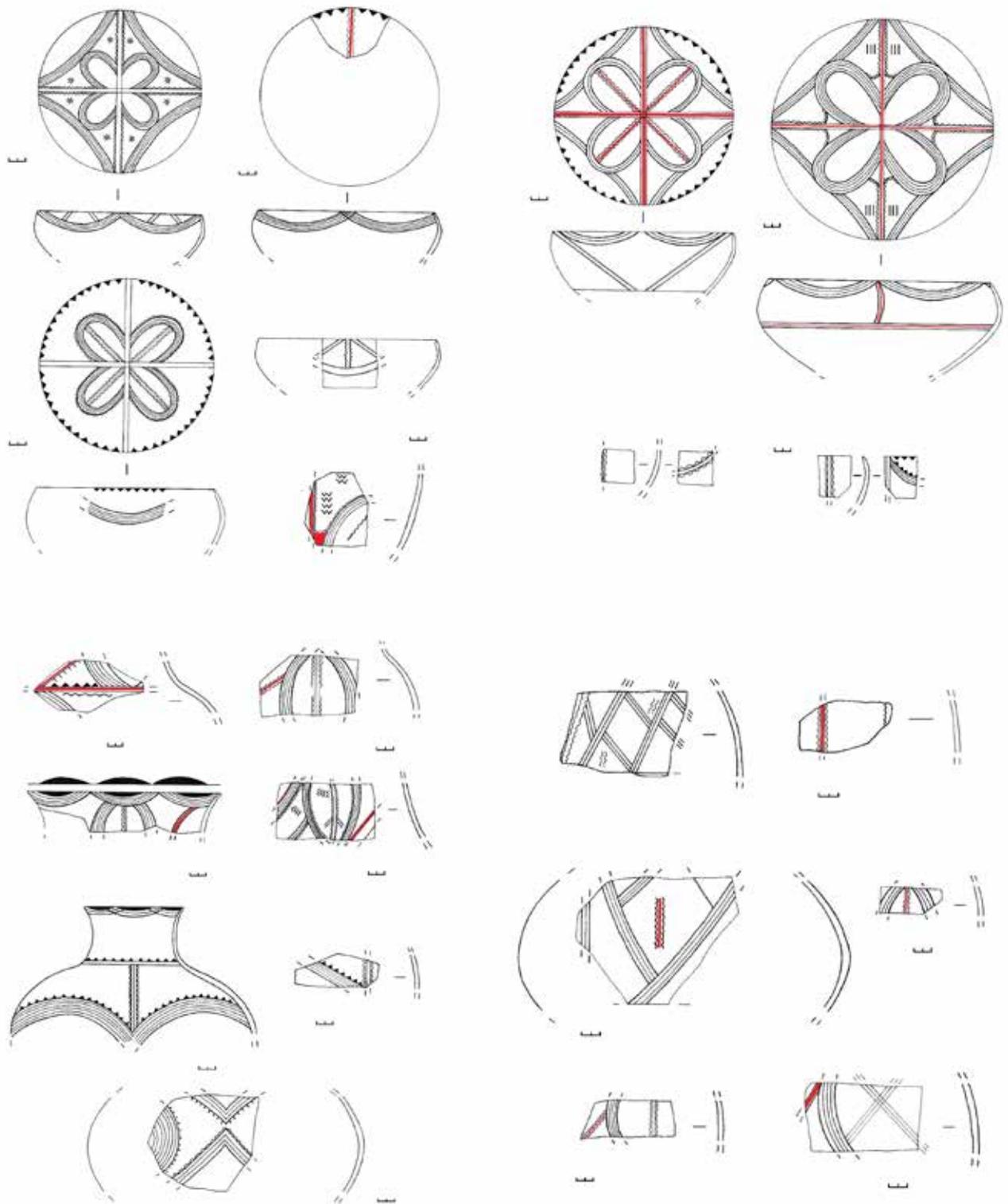


Рис. 16. Фрагменти столового посуду з «хвильками»

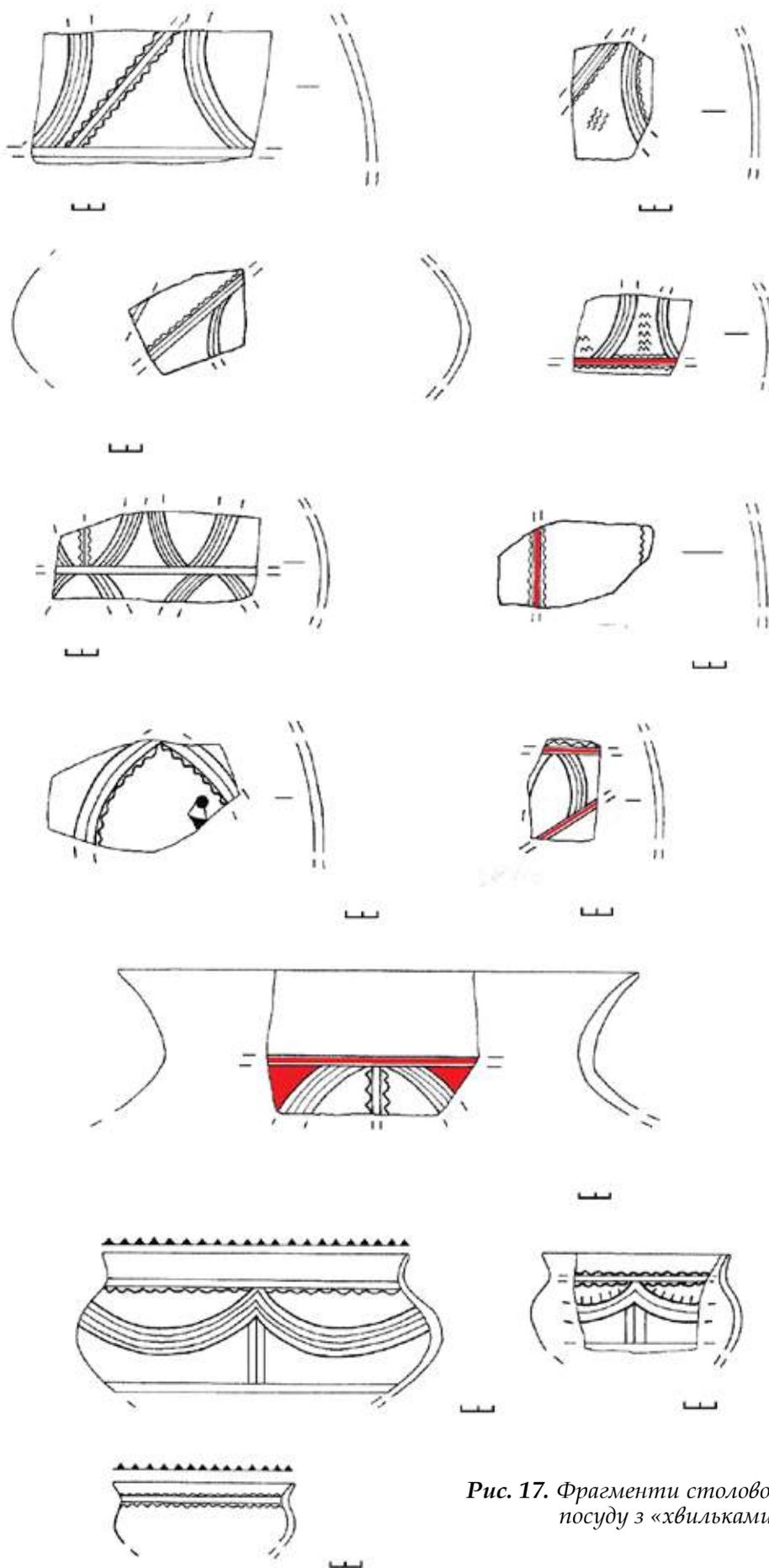


Рис. 17. Фрагменти столового посуду з «хвильками»

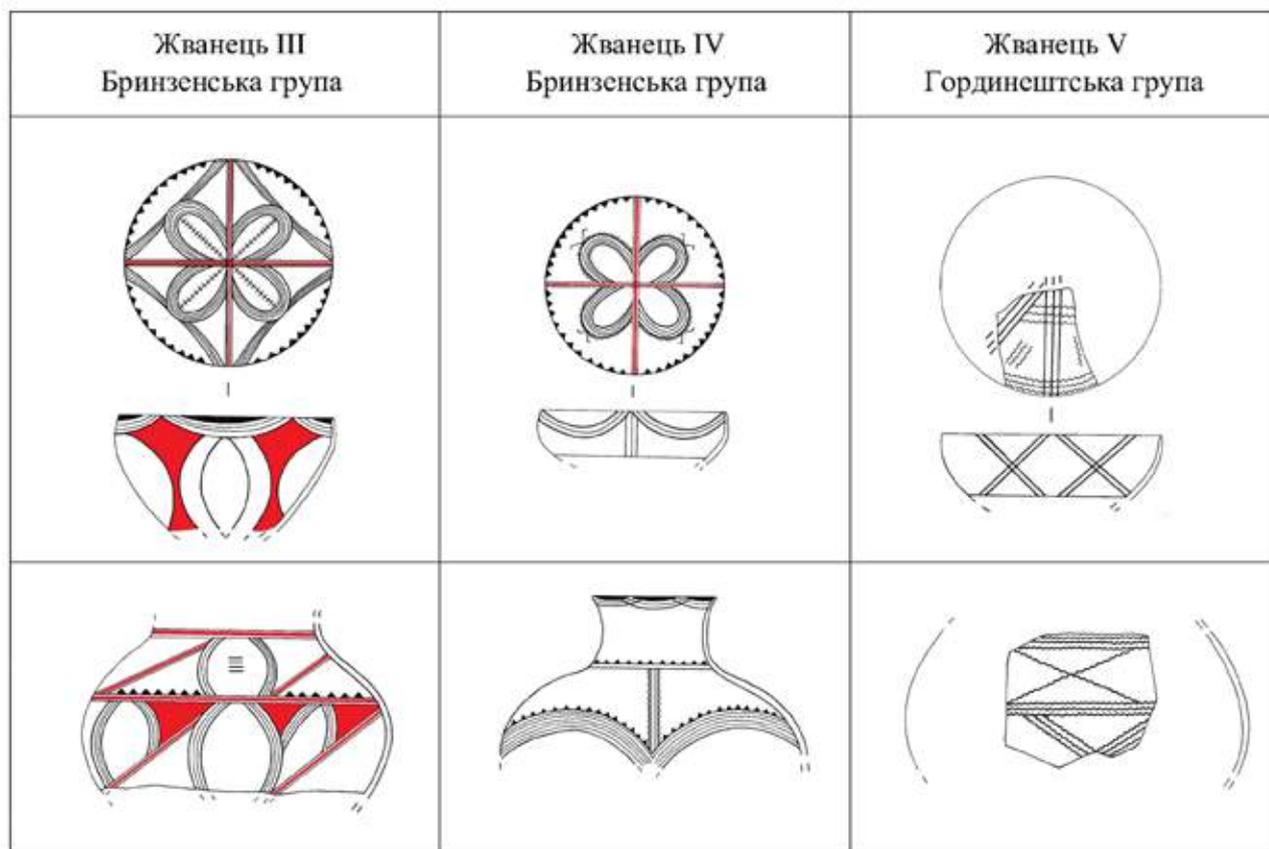


Рис. 18. Розвиток орнаментальних елементів на посуді із Жванця

	Попруття	Середнє Подністров'я	Верхнє Подністров'я Нижня частина	Нижнє Подністров'я	Волинь
С II	Гординешть	Жванець	Більче- Золоте Вертеба III		Голишів
Бринзени IX		Жванець	Кошилівці II	Вихватинці	Хорів I
С Бринзени II III		Жванець	Більче Золоте Вертеба II		Новомални- Подобанка
С Старі I Бадражі			Більче Золоте I		Новомални- Подобанка

Рис. 19. Відносна хронологія поселення бринзенської групи Жванець